

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Rozszerzenie kognicji sądów wojskowych
pod względem przedmiotowym i podmiotowym

dr hab. Adam Taracha

Prawo karne i kryminologia

Warszawa 2022

Kodeks postępowania karnego z 1997 r.¹ w znaczący sposób ograniczył kognicję sądów wojskowych pod względem przedmiotowym i podmiotowym. Zgodnie z art. 647 § 1 pkt 1 k.p.k. w jego pierwotnym brzmieniu orzecznictwu sądów wojskowych podlegali żołnierze w służbie czynnej, którzy zostali oskarżeni o przestępstwa wymienione w części wojskowej Kodeksu karnego² (w rozdziałach XXXIX–XLIV), przestępstwa popełnione przeciwko organowi wojskowemu lub innemu żołnierzowi, przestępstwa popełnione podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, w obrębie obiektu wojskowego lub wyznaczonego miejsca przebywania, ze szkodą dla wojska lub z naruszeniem obowiązku wynikającego ze służby wojskowej – z wyjątkiem przestępstw popełnionych na szkodę osoby nie będącej żołnierzem.

Zgodnie z art. 647 § 1 pkt 2 k.p.k. w jego pierwotnym brzmieniu pracownicy cywilni wojska podlegali orzecznictwu sądów wojskowych w zakresie przestępstw określonych w art. 356–363 k.k. w zw. z art. 317 § 2 k.k. Ponadto orzecznictwu sądów wojskowych podlegali żołnierze sił zbrojnych państw obcych, przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz członkowie ich personelu cywilnego, o przestępstwa popełnione w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, chyba że umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, stanowi inaczej (art. 647 § 1 pkt 3 k.p.k.).

Art. 647 w § 2 k.p.k. stanowił, że sprawy o przestępstwa wymienione w § 1 nie przestają podlegać orzecznictwu sądów wojskowych, mimo zwolnienia żołnierza z czynnej służby wojskowej lub ustania zatrudnienia pracownika w wojsku.

Art. 647 oraz art. 650 § 3 k.p.k. (dotyczący przekazania sprawy sądowi powszechnemu) miały wejść w życie z dniem 1 stycznia 2003 r., jednak przedłużono ten okres i ostatecznie przepisy te weszły w życie z dniem 1 stycznia 2008 r.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555); dalej: k.p.k.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553); dalej: k.k.

Zgodnie z art. 12 przepisów wprowadzających k.p.k. z 1997 r.³ do czasu wejścia w życie art. 647 i art. 650 § 3 k.p.k. orzecznictwu sądów wojskowych podlegają wszystkie sprawy żołnierzy w służbie czynnej o przestępstwa (także pospolite) popełnione w czasie pełnienia tej służby. Rozbieżność co do granic właściwości sądów wojskowych w odniesieniu do przestępstw popełnionych przez żołnierzy pojawiła się już w czasie prac Komisji ds. Reformy Prawa Karnego nad projektem k.p.k.

Zespół prawa karnego wojskowego proponował, aby właściwość ta kształtowała się według kryterium podmiotowego i obejmowała wszystkie przestępstwa popełnione w czasie pełnienia czynnej służby wojskowej – zarówno przestępstwa wojskowe (wymienione w części wojskowej kodeksu karnego) jak i przestępstwa pospolite. Stanowisko takie (zgodne z rozwiązaniami przyjętymi w polskim postępowaniu karnym już w okresie międzywojennym i obowiązującym także pod rządami k.p.k. z 1969 r.) wynikało z zasady ustrojowej, zgodnie z którą sądy wojskowe powołane są do orzekania w sprawach karnych członków Sił Zbrojnych RP bez względu na przedmiot tych spraw, gdyż bardzo często przestępstwem pospolitym naruszony zostaje obowiązek wynikający ze służby wojskowej. Dodatkowym argumentem było wskazanie, że nawet w tych przypadkach, gdy nie dochodzi do naruszenia tego obowiązku, dobro wymiaru sprawiedliwości wymaga znajomości realiów życia wojskowego⁴.

Natomiast Zespół prawa karnego procesowego proponował utrzymanie w kognicji sądów wojskowych jedynie niektórych przestępstw żołnierzy – według kryterium przedmiotowego. W granicach właściwości sądów wojskowych znalazłyby się jedynie przestępstwa wojskowe oraz przestępstwa związane ze służbą wojskową (w tym przeciwko organowi wojskowemu lub innemu żołnierzowi w każdym wypadku). Natomiast przestępstwa popełnione podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, w obrębie obiektu wojskowego lub wyznaczonego miejsca przebywania albo ze szkodą dla wojska lub z naruszeniem obowiązku wynikającego ze służby wojskowej w wypadku, gdy nie były popełnione także na szkodę osoby nie będącej żołnierzem.

Rozwiązanie przedstawione przez Zespół prawa karnego procesowego wynikało z zasady, że szczególna właściwość sądów wojskowych powinna rozciągać się jedynie na te czyny, których specyfika uzasadnia właściwość sądów wojskowych. Zdaniem Zespołu prawa karnego procesowego przestępstwa pospolite niczym nie związane ze służbą wojskową takiej właściwości nie uzasadniają. Dodatkowo wyłączenie z kręgu przestępstw pospolitych podlegających właściwości sądów wojskowych przestępstw popełnionych na szkodę osoby nie

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 556).

⁴ *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997, s. 448.

będącej żołnierzem tłumaczono potrzebą dochodzenia przez nią roszczeń w warunkach, w których nie czułaby się obco⁵.

Ostatecznie Komisja ds. Reformy Prawa Karnego przyjęła rozwiązanie Zespołu prawa karnego procesowego, uznając „że bardziej odpowiada ono współczesnym tendencjom wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych”⁶.

W Polsce już od kilkadziesiąt lat zauważyć można tendencję do ograniczania kognicji (jurysdykcji) sądów wojskowych. Zdaniem Sławomira Steiborna tendencja ta wynika ze zmian we współczesnym świecie – faktu pokojowego współistnienia państwa w naszej części świata oraz rozwoju standardów ochrony praw jednostki⁷. Przekonanie o trwałości pokojowego współistnienia państw w naszej części świata było tak silne, że pojawiły się propozycje likwidacji sądownictwa wojskowego i prokuratury wojskowej⁸. Propozycje te nie mogły być zrealizowane bez zmiany Konstytucji RP⁹, która w art. 175 ust. 1 stanowi, że wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe¹⁰. Z tego samego powodu odrzucić należy postulat ograniczający działalność sądów wojskowych wyłączenie do czasów wojny.

Przekonanie o trwałości pokojowej koegzystencji w naszej części kontynentu europejskiego było tak dominujące, że w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* wydanej przez Biuro Bezpieczeństwa Narodowego w 2013 r. bezpośrednim zagrożeniom militarnym dla Polski poświęcono niecałą jedną stronę (sic!) w liczącym 265 stron opracowaniu¹¹. Oceniano, że wojna na dużą skalę mogłaby mieć miejsce po uprzedniej radykalnej zmianie obecnego kursu polityki międzynarodowej. Musiałaby więc zostać poprzedzona raczej długotrwałym procesem niekorzystnych zmian politycznych i strategicznych w świecie prowadzącym do narastania ostrej sytuacji kryzysowej. W związku z tym byłby czas na przygotowanie reakcji, w tym także zbiorowej, czyli całego Sojuszu, którego członkiem jest Polska¹².

Kardynalny błąd w ocenie zagrożeń militarnych dla Polski przedstawiony w Raporcie został zweryfikowane przez agresję Rosji na Ukrainę już w 2014 r. Agresję, którą trafnie przewidział Prezydent RP Lech Kaczyński i przed którą ostrzegał w przemówieniu w Tbilisi w 2008 r.

⁵ *Uzasadnienie...*, [w:] *Nowe...*, s. 448.

⁶ *Uzasadnienie...*, [w:] *Nowe...*, s. 449.

⁷ S. Steinborn, *W sprawie optymalnego zakresu jurysdykcji sądów wojskowych*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 7–8, s. 58.

⁸ Propozycje takie zgłaszane były przez przedstawicieli różnych partii politycznych na przestrzeni kilku lat. Zob. m.in. A. Marszałek, *Wojskowe prokuratury i sądy do likwidacji*, „Rzeczpospolita” z 18 listopada 2005 r.; Z. Rzepa, *Zlikwidować czy utrzymać prokuraturę wojskową*, „Rzeczpospolita” 2006 r., nr 26; M. Kryszkiewicz, *Sędziowie i prokuratorzy mają stracić prace w wojsku*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 21 grudnia 2011 r.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

¹⁰ Szerzej zob. m. in. K. Dunaj, *Sądy wojskowe jako organy wymiaru sprawiedliwości*, „Studia Iuridica Lublینensia” 2015, vol. XXIV, nr 4, s. 11–16; S. Steinborn, *W sprawie...*, s. 59–60.

¹¹ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, zespół red., przew. S. Koziej, Warszawa 2013.

¹² *Biała...*, s. 128.

w czasie agresji Rosji na Gruzję. Twórcy Raportu, wskazując w 2013 r., że ewentualna agresja będzie poprzedzona długotrwałym procesem narastania kryzysu, bardzo się pomylili – prognozy przedstawione w Raporcie stały się nieaktualne w roku następnym. Poglądom o braku zagrożenia militarnego towarzyszyło redukowanie Sił Zbrojnych RP poprzez likwidację jednostek wojskowych na wschodzie Polski (w latach 2010–2011) i zmniejszanie stanu osobowego żołnierzy. Fakt zmniejszania się liczebności Sił Zbrojnych RP był także podnoszony jako dodatkowy argument przemawiający za ograniczaniem kognicji sądów wojskowych.

Trwające od wielu lat ograniczanie kognicji sądów wojskowych uznać należy za działanie oparte na fałszywej przesłance malejącego zagrożenia militarnego w naszej części Europy i coraz mniejszą liczebnością Sił Zbrojnych RP. Falsyfikacja błędnego założenia nie oznacza automatycznie konieczności podjęcia działań zmierzających do zwiększenia kognicji sądów wojskowych. Należy odrzucić (zgłaszane właściwie stale od wejście w życie k.p.k. z 1997 r.) propozycje powrotu do uregulowań zakresu kognicji sądów wojskowych przyjętej w k.p.k. z 1969 r.¹³ Przemawia za tym jednoznacznie pozytywna ocena regulacji przyjętych w k.p.k. z 1997 r., w odniesieniu do jurysdykcji sądownictwa wojskowego w zakresie ochrony praw obywatelskich.

Wyjaśnienia wymaga kwestia podległości sądownictwu wojskowemu żołnierzy obrony terytorialnej. Zgodnie z obecnym brzmieniem art. 647 § 1 k.p.k.¹⁴ orzecznictwu sądów wojskowych podlegają sprawy żołnierzy w służbie czynnej, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie, o przestępstwa wymienione w części wojskowej k.k. (w rozdziałach XXXIX–LIV), o przestępstwa popełnione przeciwko organowi wojskowemu lub innemu żołnierzowi, o przestępstwa popełnione podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, w obrębie obiektu wojskowego lub wyznaczonego miejsca przebywania, na szkodę wojska lub z naruszeniem obowiązku wynikającym ze służby wojskowej, o przestępstwa popełnione za granicą, podczas użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, w rozumieniu ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (Dz. U. z 2021 r. poz. 396 oraz z 2022 r. poz. 655). *Prima facie* wyłączenie żołnierzy obrony terytorialnej spod jurysdykcji sądów wojskowych, gdy pracownicy cywilni wojska podlegają orzecznictwu sądów wojskowych o przestępstwa określone w art. 356–363 Kodeksu karnego w związku z art. 317 § 2 k.k., wydaje się być niekonsekwencją ustawodawcy. Tym bardziej, że zgodnie z ustawą z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny¹⁵ wojska obrony terytorialnej

¹³ Zob. m. in. S. M. Przyjemski, *Ochrona porządku prawnego w siłach zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Przeszłość, teraźniejszość, perspektywy*, Gdańsk 2005, s. 344–354; także projekt ustawy przygotowany w Ministerstwie Obrony Narodowej w 2004 r. zmierzał do przywrócenia regulacji dotyczących kognicji sądownictwa wojskowego przyjętych w k.p.k. z 1969 r.

¹⁴ T.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.

¹⁵ T.j. Dz. U. poz. 2305 ze zm.

są jednym z rodzajów sił zbrojnych RP (art. 15 ust. 1 pkt 5), a żołnierze obrony terytorialnej pełnią czynną służbę wojskową („czynna służba wojskowa polega na pełnieniu terytorialnej służby wojskowej” – art. 130 ust. 1 pkt 2). Jednak należy zwrócić uwagę, że przepis art. 647 § 1 k.p.k. wyłącza spod orzecznictwa sądów wojskowych żołnierzy terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie. Żołnierze Obrony Terytorialnej (OT) – pełnią służbę w dwóch formach – rotacyjnie i dyspozycyjnie. Terytorialną służbę wojskową żołnierz OT pełni rotacyjnie w jednostce wojskowej albo w innym miejscu określonym przez dowódcę jednostki wojskowej, co najmniej przez dwa dni w miesiącu. W pozostałe dni żołnierz OT pełni służbę dyspozycyjnie. Terytorialną służbę wojskową żołnierz OT pełni poza jednostką wojskową, pozostając w gotowości do stawienia się do służby pełnionej rotacyjnie. Żołnierz OT w czasie pełnienia służby dyspozycyjnie przebywa poza jednostką wojskową, pracując i żyjąc jak każda inna osoba cywilna. Wyłączenie żołnierza OT w tym zakresie spod orzecznictwa sądownictwa wojskowego jest jak najbardziej zasadne – podobnie jak objęcie żołnierza OT kognicją sądownictwa wojskowego w czasie służby pełnionej rotacyjnie. Być może bardziej trafne byłoby określenie podmiotowego zakresu kognicji sądownictwa wojskowego w sposób pozytywny – wskazujący wprost, że kognicji tych sądów podlegają żołnierze OT pełniący służbę rotacyjnie.

Konkluzja

Obecnie wydaje się, że rozszerzanie kognicji sądów wojskowych pod względem przedmiotowym i podmiotowym nie jest konieczne. Obowiązujące rozwiązanie, zgodnie z którym sprawowanie wymiaru sprawiedliwości wobec żołnierzy w czynnej służbie wojskowej przez sądy wojskowe tylko w odniesieniu do przestępstw określonych w części wojskowej Kodeksu karnego – uznać należy za trafne. Podobnie za zasadne należy uznać ograniczenie kognicji sądów wojskowych wobec cywilnych pracowników wojska do przestępstw wymienionych w części wojskowej Kodeksu karnego oraz osób cywilnych oskarżonych o współdziałanie w popełnieniu przestępstw określonych w części wojskowej Kodeksu karnego oraz o przestępstwo poplecznictwa i paserstwa, jeżeli czyn ten pozostaje w ścisłym związku z przestępstwem określonym w części wojskowej Kodeksu karnego. Ocena ta nie oznacza, że w przyszłości nie będzie zasadne rozważenie rozszerzenia kognicji sądów wojskowych pod względem przedmiotowym i podmiotowym. Natomiast z pewnością należy zaniechać dalszych kroków w kierunku ograniczania kognicji tych sądów.